

Diferències de gènere

Diferències de sexe i gènere

Introducció

Les diferències entre homes i dones, fet derivat de la pertinença a una espècie mamífera caracteritzada pel dimorfisme sexual, han constituït un fenomen de tal magnitud que, des de l'inici de les societats humanes, han estat part del pensament com a tema de coneixement, reflexió i avaluació.

És cert que, a partir d'una diferència de base anatomicobiofisiològica, conceptualitzada globalment sota la categoria sexe, totes les societats humanes han anat configurant models respectius de comportament vinculats, d'entrada, a l'únic fet de les diferències físiques entre homes i dones. Aquests models de comportament han estat transmesos per diferents vies, no solament cognitives sinó també afectives, emocionals i conatives, i així s'han consolidat uns continguts que actualment classifiquem sota la categoria gènere.

Al llarg de la història de la humanitat trobem referents en especulacions filosòfiques i investigacions científiques sobre les diferències de sexe i les seves conseqüències "pràctiques", és a dir, quotidianes. Des del pensament mític, l'art o la filosofia, veiem que el fenomen és una constant en tots els temps i cultures del món. Des del segle XX la psicologia de les diferències humanes ha estat una de les disciplines científiques que més han contribuït al coneixement d'aquest fet, estructurat en unes àrees bàsiques en què destaquen la intel·ligència i la personalitat, afrontant-lo des d'una perspectiva psicomètrica de comparació d'intergrups.

Encara avui la confrontació home-dona que es deriva de les suposades diferències, i la seva instrumentalització sociocultural, continua essent una font de polèmica, font de moltes ideologies que pretenen de fer prevaldre la presència d'un sexe o l'altre en l'espai públic, al servei del control social. I no solament en la nostra societat occidental, a la qual referirem tots els continguts del mòdul, si no en altres cultures d'arreu del món, i potser en són un exemple extrem les basades en l'islam, en què es neguen drets essencials a les dones, considerades ja no inferiors, sinó infrahumanes. Però no hem d'oblidar que, a Occident, fins fa poc més d'un segle, la dona també era tractada com un ésser inferior a l'home; se li negava des de l'ànima fins a la intel·ligència superior, i només es considerava segons la seva capacitat reproductora, insubstituïble.

"Com els animals que obren de la mateixa manera des de temps immemorables, l'ésser humà es trobaria estancat en el seu estat original si no hi hagués més que dones. Tot progrés parteix de l'home. Per això la dona és per a ells una pesada càrrega; els impedeix utilitzar totes les energies i insaciabils indagacions i temeràries innovacions, i també frena les nobles iniciatives, perquè no té facultat per a diferenciar per si mateixa el bé del mal i subordina totes les coses al costum, i així ho diu la gent."

Moebius (1900). *La inferioritat mental de la dona*

Sexe i gènere com a variables intergrupals

Malgrat ser al segle XXI, els termes *sexe* i *gènere* es continuen confonent, i massa sovint es consideren com a sinònims, fins i tot entre persones especialitzades en aquest camp. Tot i ser dos termes que serveixen per a categoritzar els éssers humans, no es refereixen al mateix fenomen, encara que cal reconèixer que la seva diferenciació és complexa i, de vegades, ha estat poc definida.

En la psicologia de les diferències humanes entenem sexe i gènere com a variables grupals. Això significa que ens serveixen, globalment, com a mitjans per a categoritzar o definir dos grups diferents, dins dels quals n'estudiem la variabilitat. Considerem que cada grup es caracteritza per un conjunt de conductes en l'espai i el temps molt similars entre elles, però alhora diferents de les d'altres grups. Les diferències es refereixen tant a l'aspecte físic com al psicològic, i en aquesta distinció parlarem de sexe enfront de gènere. Definits en el nostre cas dos grups, homes i dones, els podem comparar en relació amb un ampli ventall de característiques.

■ Variabilitat intergrupal i intragrupal

Tots dos grups han estat definits a partir de semblances i diferències interindividuals, i en representen una generalització que, en moltes ocasions, amaga la variabilitat intragrupal, la que es dona entre els diferents membres del grup.

"Malgrat que els grups home i dona es distingeixen *a priori* perquè la variable sexe existeix prèviament i independentment de la investigació, no són grups naturals: en la natura no trobarem una agrupació de persones segons el sexe. Els hem de considerar grups teòrics, perquè la variable que els defineix existeix en la natura, però els grups per si mateixos, no."

Reuchlin (1993)

No hi ha cap característica psicològica que defineixi un grup o un altre per si mateix (Maccoby, 1978). Malgrat això, fem servir els índexs de tendència central (mitjana, desviació estàndard, etc.) de cada grup com a representatius de tots els seus individus. L'estadística de les mostres és una de les eines bàsiques de la investigació sobre diferències individuals, i constitueix una manera senzilla de transmetre dades sobre les característiques elementals dels grups. El problema és que així, per definició, el grup representa la seva tendència central, sense que s'asseguri que tot individu que hi pertany manifesta les característiques agrupades envers la mitjana del grup. *A priori* no es compta amb l'homogeneïtat dels subjectes segons el sexe o el gènere: ni tots els homes són iguals ni ho són totes les dones entre elles, i si això fos cert no asseguraria la diferència entre tots dos (Anderson, 1987). L'estudi de la variabilitat intergrup, en aquest cas, és una manera d'oblidar les mateixes diferències individuals implícites en els grups, diferències que superen de molt les possibles diferències de mitjanes entre dos grups.

Molt sovint es magnifiquen les dades i es va més enllà de la seva autèntica significació. La generalització de resultats que es fa exclusivament segons les mitjanes grupals implica unes fal·làcies que fan necessari atendre altres variables, com ara les diferències intragrup i la representativitat de la mostra en relació amb la població de referència.

Autors com Feingold (1995) plantegen que les diferències entre grups, si es basen en mitjanes i variàncies, s'han d'examinar conjuntament segons si els dos grups difereixen en la seva tendència central (tenen mitjanes i dispersió de puntuacions diferents), considerant les proporcions de puntuacions extremes de la distribució. Si la variància és molt heterogènia es pot induir un biaix en la significació estadística de les diferències de mitjanes, especialment si els grups examinats tenen una mida diferent.

D'altra banda, s'hauria de tenir molta cura en la selecció de la mostra i assignar subjectes als grups que cal comparar d'una manera aleatòria, perquè així s'asseguraria que els individus de la població general tenen una probabilitat molt similar de ser inclosos en la mostra.

"Els factors selectius especials són suficients per a esborrar les diferències normals de sexe i produir una diferència en direcció oposada. [...] Una comparació així no ens mostra res sobre les diferències entre homes i dones."

L. Tyler (1972, pàg. 60)

■ La realitat biològica de les diferències home/dona: el sexe

La variable sexe refereix el fenomen biofisiològic del dimorfisme sexual. El seu contingut biològic fa que tingui moltes accepcions, en relació amb el nivell d'anàlisi que fem: cromosòmic, gonadal, hormonal, morfològic, assignat, etc.

Històricament, doncs, el terme *sexe* va ser el primer a utilitzar-se per a diferenciar dos tipus d'éssers humans, tenint en compte les seves característiques morfològiques, cosa que implica que els individus són assignats als grups segons siguin homes o dones. Fins gairebé la dècada dels setanta del segle XX, va ser l'única variable de classificació.

La visió tradicional de la psicologia ha estat contemplar el sexe en termes de diferències individuals, estudiant-lo mitjançant autoinformes de característiques de personalitat o tendències conductuals, observacions de les diferències individuals en una varietat de contextos experimentals.

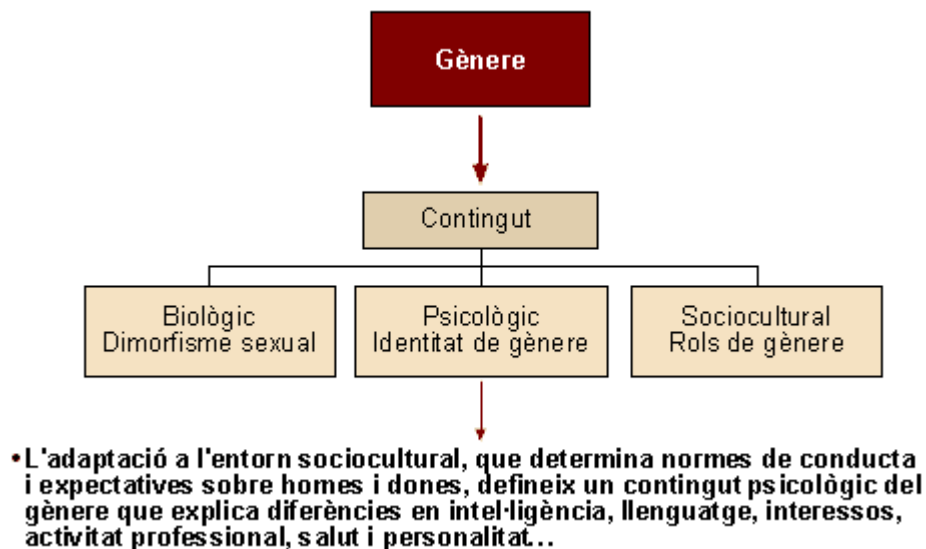
Lipps (1990). *Sex and Gender* (pàg. 75)

Però el coneixement psicològic, juntament amb les aportacions d'altres disciplines, com ara la sociologia, l'antropologia, la història o la filosofia, van posar de manifest un fet essencial. Ser home o dona no es limita als aspectes biofísics propis d'una espècie sexuada: té lloc en un entorn sociocultural preestablert, que defineix uns àmbits respectius d'actuació i, encara més important, té un contingut psicològic propi, individual, que constitueix un determinant més de la conducta. El sexe, variable biofisiològica, es desenvolupa simbòlicament sota les influències socioculturals i els continguts psicològics individuals. Per tant, es va fer necessari introduir un altre terme que completés la realitat biològica, i relacionar-la amb un component cultural i un component psicològic: el gènere.

■ La realitat psicosociocultural de les diferències home/dona: el gènere

Entenem per gènere la variable de categorització que, a més del contingut biofisiològic que refereix la variable sexe, inclou dos continguts més: sociocultural –arran de les prescripcions de comportament relatives al que és adequat per a homes i dones en cada cultura, cosa que reforça el significat de la masculinitat i la feminitat mitjançant el sistema de rols socials– i psicològic –que fa referència a la construcció subjectiva que cada persona fa del reconeixement del seu sexe biològic, en interacció amb les influències socioculturals que actuen mitjançant el procés de socialització.

La psicologia de les diferències humanes considera el sistema sexe/gènere com una variable subjecte amb què es defineixen dos grups clarament delimitats però basats en les diferències que, tradicionalment, se'ls han atribuït: són grups teòrics, no naturals. Des del seu inici, al final del segle XIX, ha portat a terme diverses investigacions sobre homes i dones en relació amb diferents aspectes psicològics, com hem dit, des d'un enfocament correlacional basat en l'ús de tests. Des d'aquest enfocament es comparen els resultats respectius amb la intenció de descriure i quantificar els comportaments i, aplicant el mètode científiconatural, es poden arribar a predir només coneixent el sexe/gènere dels individus.

El desenvolupament ontogènic com a origen de les diferències de sexe

És innegable que homes i dones són físicament diferents. Certes característiques morfològiques ens permeten de distingir, en la majoria de casos, el sexe d'una persona; justament les característiques sexuals secundàries són les que es desenvolupen quan la persona ja té capacitat reproductora, que s'inicien en l'època de la pubertat.

Els coneixements aportats per la biologia del desenvolupament al llarg del segle XX han permès d'entendre les diferències sexuals pròpiament, des dels seus orígens ontogènics, des del moment de la fecundació. Aquest procés de sexuació que acompanya la morfogènesi humana és seqüencial i hi destaquen uns períodes anomenats *crítics*, perquè comporten l'organització de determinades estructures bàsiques de l'organisme. En relació amb el significat del sexe, en podem destacar diferents accepcions, segons el procés evolutiu que experimenta l'embrió: sexe genètic o cromosòmic, gonadal, genital i hormonal.

Per a aprofundir en aquest tema, al qual només farem una referència superficial des de la perspectiva diferencial, recomanem el capítol següent:

M.D. Vaticón; J.A.F. Tresguerres (1996). "Ontogenia de la diferenciació sexual". A: J. Fernández (coord.). *Varones y mujeres*. Madrid: Pirámide.

■ Aspectes bàsics de la diferenciació sexual

La diferència bàsica entre homes i dones es refereix al sexe genètic. Aquest tipus de sexe ja s'estableix quan un gàmeta (cèl·lula reproductora que té la meitat de cromosomes del que és normal per a assegurar el manteniment constant del nombre de cromosomes característics de l'espècie humana) masculí –un espermatozoide– fecunda un gàmeta femení –l'òvul. Aleshores es produeix una combinació dels cromosomes de totes dues cèl·lules, mitjançant un complex procés de divisions cel·lulars (meiosi), que dona lloc al zigot. El zigot té la meitat del material genètic matern i l'altra meitat patern.

Sexe cromosòmic o genètic

Dels quaranta-sis cromosomes que caracteritzen les cèl·lules humanes, només un parell tenen relació amb el sexe (cromosomes sexuals). El que determina el sexe masculí es representa per XY (cariotip 46, XY) i el femení per XX (cariotip 46, XX). De fet, el cromosoma X és el que porta la majoria d'informació genètica, mentre que el cromosoma Y el podríem considerar com un "inductor de la masculinitat" (per exemple, Vaticón i Tresguerres, 1996) pel seu paper clau en la diferenciació masculina, especialment com a inductor de la formació de testicles en l'embrió.

En el moment en què un gàmeta masculí fecunda un gàmeta femení (cèl·lules reproductores d'homes i dones, respectivament, dotades de la meitat de cromosomes del que és propi de l'espècie) s'inicia un complex procés de divisions cel·lulars (meiosi), que dona lloc al zigot, que hereta la informació genètica dels gàmetes, per una combinació dels cromosomes de totes dues cèl·lules. Així, té la meitat del material genètic matern i l'altra meitat patern, amb la qual cosa s'assegura la constància del nombre de cromosomes característic de la nostra espècie.

Nen o nena?

La transmissió del sexe és resultat de la combinació de cromosomes sexuals dels gàmetes; així, el sexe masculí només es pot establir per la transmissió del cromosoma Y per part de l'espermatozoide. L'òvul sempre té un cromosoma X, mentre que l'espermatozoide pot transmetre un X o un Y. Així s'entén que el sexe masculí es transmeti exclusivament per via masculina, fet que resulta paradoxal quan fins fa poc menys de dos segles molts matrimonis fracassaven perquè no tenien fills barons, i es culpava la dona per la seva incapacitat de donar un hereu al seu home, atès que s'entenia com a part de les seves obligacions d'esposa. El coneixement de l'herència del sexe ens ha permès de posar fi a un altre mite sexista de conseqüències personals importants.

Sexe gonadal

Fins a la sisena setmana de gestació, aproximadament, l'embrió no té cap característica sexual més enllà de la diferència cromosòmica. Es parla d'una gònada embrionària indiferenciada, que comença a dibuixar alhora els esbossos dels tractes reproductors, futurs ovaris i testicles –conductes de Müller i conductes de Wolff, respectivament: no hi ha distinció histològica d'ovari o testicle. El que s'anomena *diferenciació sexual primària* succeeix en el cas masculí cap a les sis o set setmanes, amb l'aparició de les primeres característiques pròpiament masculines de les gònades. La presència del cromosoma Y determinarà la diferenciació masculina mitjançant uns inductors genètics específics que, a més, produiran la regressió dels esbossos corresponents als genitals interns femenins (el conducte de Müller), condició necessària perquè el procés segueixi el seu curs. A més, la diferenciació és més ràpida que en el femení; el testicle fetal es va desenvolupant i cap a la vuitena setmana ja comença la síntesi d'hormones, els andrògens –especialment testosterona.

Sexe genital

Fins a la vuitena setmana, com hem dit, coexisteixen els precursors dels tractes reproductors masculí i femení; els genitals externs són idèntics i la possibilitat de desenvolupament cap a un dels dos sexes sembla equivalent. Cap al tercer mes de gestació es produeix la diferenciació definitiva. Iniciat el procés respectiu correcte, s'estructurarà el sexe genital intern i, finalment, l'extern.

Aquí té un paper essencial la presència de testosterona, i també una hormona anomenada *hormona inhibidora dels conductes de Müller (MIS)*. L'embrió masculí inicia la seva diferenciació i induïx la degeneració del conducte de Müller i esborra qualsevol resta femenina, mitjançant l'MIS. Per tant, s'indueix la diferenciació sexual primària masculina, però no la femenina, perquè en aquest cas el conducte de Wolff persisteix, malgrat sigui d'una manera rudimentària, perquè no afecta el desenvolupament sexual correcte. Per això es proposa que la tendència ontogènica és femenina, com han demostrat les investigacions de l'endocrinòleg Jost, per qui "l'impuls primari de la natura és el de crear femelles". La masculinitat, en aquest nivell, s'ha d'induir, i necessita més accions que la feminitat. Per a l'endocrinòleg Ohno, sembla com si l'embrió hagués de lluitar per a poder evolucionar en masculí. L'embrió femení, en absència de nivells elevats de testosterona, segueix el seu camí d'estructuració, encara que més lentament.

Sexe hormonal

Encara que vinculat a l'establiment de les gònades, ontogènicament podríem diferenciar una altra acceptió del sexe: l'hormonal, que no solament estableix diferències ara, amb efectes organitzatius dels sistemes reproductor i nerviós, sinó també de la pubertat endavant, amb efectes activadors i com a responsables de les característiques sexuals secundàries i el funcionament reproductor. Els nivells d'hormones respectius ens indiquen el sexe hormonal: les gònades masculines sintetitzen alts nivells d'andrògens, especialment testosterona, mentre que les femenines, estrògens, progesterona, també un mínim de testosterona, etc. a nivells molt més baixos que els masculins.

Diferenciació sexual del cervell

No ens referim a diferències en l'organització o estructura del cervell, sinó a una diferència que té lloc durant l'ontogènia, basada en els nivells hormonals respectius i amb conseqüències essencials, perquè determinen com s'alliberaran les hormones en homes i dones. Durant l'ontogènia, el circuit de retroalimentació, que estableix estructures com l'hipotàlem, la hipòfisi i les gònades, en relació amb les hormones sexuals, adquireix un caràcter sexual.

Funcionament hormonal d'homes i dones, base de les diferències sexuals adultes

■ Algunes diferències físiques generals

Des del naixement fins al que anomenem pubertat, nens i nenes no presenten diferències sexuals, més enllà de les genitals. En promig, però, els nadons són lleugerament més grans i pesen més en nèixer que les nenes (uns 3250 g vers 2750 g, en una proporció de tamany de 1-2% superior). Però les nenes tenen una velocitat de maduració més ràpida (gairebé un any més) així com una avantatge en l'edat òssea, és a dir, l'edat esquelètica amb independència

de l'edat cronològica, avantatge que es manté durant la infantesa.

Com a diferències físiques generals, podem destacar que la dona té una proporció major de teixit gras en relació al pes corporal (entre un 21-28%, mentre que l'home té entre 10-16%), amb una distribució vinculada a la capacitat reproductora: en les dones s'acumula greix als pits, caderes i muslos. Un altre diferència es la força: pels homes el 40% del pes total és fibra muscular, mentre que en les dones només un 23%, sent els seus múscles més dèbils. A més, la capacitat pulmonar dels homes és superior (fins a un 50% més que les dones) i el cor més gran, disposant de més glòbuls vermells en sang (aproximadament, un 20% més).

■ Els caràcters sexuals secundaris: la pubertat

Quan arriba l'edat de la pubertat, es desenvolupen les diferències sexuals i s'accentuen les diferències fenotípiques entre home i dona. La pubertat és el període en el que l'individu assoleix la capacitat de reproduir-se sexualment. En termes generals, es presenta en condicions normals entre els 11 i els 13 anys, mostrant una diferència de sexe: es dona abans en les noies; i és resultat de la influència activadora de les hormones sexuals que, des de l'estructuració del sistema nerviós durant el període ontogènic, no havien actuat més sobre l'organisme. Per aquesta raó, la infantesa és un període gairebé asexual físicament.

Els primers canvis fisiològics puberals s'anuncien mitjançant el creixement, que s'inicia poc més d'un any abans: l'alçada (comença abans en les noies, prop de dos anys abans que en els nois), que es continuarà fins els 16 anys per tots dos sexes, quan es considera que s'assolix la mida adulta; i el tamany dels ossos, responsables dels canvis corporals i de la cara (creixement del nas, orelles, estructura en general...). El signe de la pubertat és, en les noies, la menarquia o primera menstruació, i en els nois, la primera ejaculació. Malgrat aquests primers intents funcionals no tenen encara capacitat reproductora real (la menarquia no suposa ovulació, les primeres ejaculacions d'esperma tampoc suposen espermatogènesi encara, pot trigar uns quans mesos en que el cos estigui capacitat per això), suposen que ja han començat a actuar les hormones sexuals i que s'estan desenvolupant els canvis sexuals secundaris. Aquests són signes evidents del dimorfisme sexual: en els nois apareix pel a la cara, canvia la veu fent-se més greu, augmenta el tamany dels testicles i el penis, es pigmenta l'escrot i es desenvolupa pel al pubis i a les axilles, fins arribar a la distribució adulta uns quatre anys després d'iniciat el procés. En les noies, a més de l'aparició del pel púbic i axilar i també canvis en la veu (no tant marcats com en el cas dels nois), es desenvolupen primer els pits (comença amb l'aureola mamària) i els genitals (interns: matriu, trompes de Falopi; externs, vagina). I en tots dos casos pot aparèixer el temible acné, infecció cutània deguda a l'acció de determinades hormones sexuals, en interacció amb d'altres factors interns i externs al subjecte (com ara l'estrès).

■ L'alliberament d'hormones sexuals

Per què es produeix la maduració sexual? Perquè s'activa el circuit nerviós responsable de l'alliberament d'hormones sexuals que ja havíem descrit durant el procés ontogènic: hipotàlam-hipòfisi-gònades (ovaris/testicles). No es sap encara quin és el mecanisme que l'activa, però en el moment precís comença a augmentar, gradualment, la secreció d'hormones sexuals. Això fa en primer lloc que madurin els ovaris i els testicles, i així la proporció d'hormones augmentarà en funció del sexe: les dones es caracteritzaran per un alt nivell d'estrògens i progesterona, els homes per andrògens, especialment testosterona. En augmentar aquestes hormones respectivament, maduren els genitals i es desencadenen els canvis corresponents als caràcters sexuals.

Es proposa l'acció d'un "rellotge" neuronal, ubicat a l'hipotàlam, que indueix la liberació periòdica d'una substància neuroquímica semblant a les hormones sexuals, anomenada genèricament gonadotropina (GnRH), que arriba a la hipòfisi i fa que s'alliberin dues hormones: la hormona luteinizant (LH) i la hormona estimulant del fol·licul (FSH). En el cas dels homes aquestes gonadotrofines indueixen per una banda la producció de testosterona mitjançant els testicles (acció de LH) així com el manteniment de l'espermatogènesi (FSH). En el cas de les noies, són responsables del desencadenament del cicle menstrual mitjançant la seva acció sobre els ovaris perquè alliberin estrògens i progesterona, segons uns patrons preestablerts.

En aquest sentit trobem la més important diferència sexual, que ja va ser determinada en el procés de sexualització cerebral durant el desenvolupament ontogènic: l'alliberament d'hormones. En els homes, les hormones sexuals es secreten seguint una línia base, és a dir, de manera tònica o prou estable, malgrat variï el nivell cada dia (i que, segons ens mostren els darrers estudis, cada home té el seu propi cicle d'alliberament d'andrògens, i que els nivells basals poden variar segons molt diverses circumstàncies i es relacionen amb qüestions com l'estat d'ànim, l'agressivitat, l'impuls sexual o certes habilitats cognitives). En canvi, en les dones segueix un cicle d'aproximadament vintivuit dies (amb forces diferències individuals), en el que l'acció de les gonadotrofines sobre els ovaris provoca, invariablement, la maduració d'un òvul y la producció de dues hormones essencials, estrògens i progesterona, descrivint aquest cicle un circuit de retroalimentació en el que els nivells relatius de cada substància augmenten i disminueixen recíprocament.

■ El cicle menstrual

El cicle menstrual de la dona, que s'inicia amb l'augment de FSH, té una funcionalitat clara: alliberar un òvul per tal de que sigui fecundat. De manera resumida, tot cicle segueix el següent esquema: els ovaris contenen entre tots dos més de 400000 fol·liculs primaris, una mena de quisters microscòpics cadascun dels quals conté un òvul, que com

sabem és el gamet o cèl.lula reproductora femenina. A la primera part del cicle, fase folicular o ovulació, durant aproximadament 14 dies, en augmentar el nivell de FSH per acció del circuit hipotàlam-hipòfisi, comencen a créixer alguns fol·liculs i a madurar els seus òvuls, tot i que normalment la majoria dels fol·liculs interrompen el seu creixement i només un (el fol·licul De Graaf) segueix el seu curs de desenvolupament. En augmentar la FSH començar a augmentar el nivell d'estrògens (es tracta d'un balanceig d'hormones), alhora que el fol·licul arriba a madurar i es trenca, alliberant el seu contingut. L'òvul surt i és capturat per la trompa de Falopi: és l'ovulació, al 14 dia del cicle, quan el nivell d'estrògens és molt elevat.

A la segona fase, luteínica o secretora, en augmentar el nivell d'estrògens, es secreta LH. Poc després d'arribar aquesta hormona al seu màxim, el fol·licul trencat es transforma en una substància groga, el cos luti, amb funcions endocrines, que fa que es produeixi progesterona. El nivell de FSH i estrògens es redueix i va augmentant el nivell de LH i progesterona. Si en aquest moment es fecunda l'òvul, aquest s'implantarà a l'endometri, paret interna de la matriu. Hi ha un embaràs, el nivell de progesterona segueix augmentant així com el d'altres hormones. Però si l'òvul no és fecundat, cap al 25 dia del cicle disminueix la producció de progesterona, el cos luti s'autodestruïu, i també hauran disminuït els nivells de FSH i estrògens. L'endometri quedarà afectat pel descens de progesterona i es desprendrà, barrejat amb sang dels vasos sanguinis de l'epiteli, que també havien augmentat, produint-se la menstruació. Des del primer moment d'aquesta ja s'inicia un altre cicle.

En qualsevol cas, és important tenir present que l'alliberament hormonal femení forma part del circuit hipotàlam-hipòfisi-gònades, i que els nivells de cada hormona es converteixen, dins del circuit, en senyals indicadores de l'augment o descens de les altres hormones. De fet, estrògens i progesterona indueixen efectes contraris, per exemple, els estrògens augmenten la contracció dels múscles de les trompes per afavorir la mobilitat de l'òvul mentre que la progesterona els disminueix. I també és important destacar que aquests canvis cíclics hormonals regulen canvis fisiològics en trompes de Falopi, matriu i vagina per tal de preparar la matriu per a la implantació de l'òvul: la funcionalitat, doncs, és orientada només a l'embaràs, malgrat que a la major part dels casos aquest no es produirà.

■ Conseqüències

Les pautes hormonals d'homes i dones determinen uns factors de diferenciació sexual amb unes conseqüències clares. En primer lloc, pel que fa a la capacitat reproductora, veiem que la que correspon a la dona està limitada en dos sentits. Un, en que els seus gamets només són funcionals un cop al mes, mentre que els dels homes formen part d'un reservori constant. Els psicòlegs evolucionistes expliquen la fins ara diferent implicació d'homes i dones en la reproducció en termes econòmics, dient que l'òvul és més "car" que l'espermatozoo, doncs costa molt més que estigui disponible per la fecundació, fet que es traduiria en la major inversió parental o dedicació a la cura dels nens i nenes per part de la dona (el que els funcionalistes de principis de segle atribuïen al tant debatut instint maternal). D'alguna manera, aquest argument està determinant la dona cap al manteniment de la descendència com a resultat de la seva biologia; les despeses energètiques són més grans, i no només per l'òvul sino per l'embaràs, lactància, etc., sent més adaptatiu per ella la dedicació als petits. L'home, disposant així de més temps que la dona, invertiria la seva energia projectada a l'exterior, a l'espai públic, i s'hauria desentès de la dedicació completa als infants, dedicant-se a aportar recursos generals de manteniment que trobaria fora de casa. És l'argument clàssic de la divisió sexual del treball, que durant segles ha reduït les possibilitats de la dona a feines relacionades amb la capacitat assistencial i les relacions interpersonals, enteses com a capacitats naturals en ella.

En segon lloc, les variacions cícliques en els nivells hormonals femenins estan associades a canvis fisiològics i també, en determinades dones, a canvis psicològics, especialment en relació als nivells d'estrògen i progesterona. Aquestes hormones poden induir, justament quan estan més baixes, uns dies abans de la menstruació, alteracions físiques (mals de cap, augment de pes i tensió mamària per retenció de líquids, marejos, nàusees, vòmits...) que defineixen un conjunt de símptomes molt ampli, sota el nom de Síndrome Premenstrual, així com alteracions psicològiques, especialment de l'estat d'ànim (augment d'ansietat, tristor, depressió, irritabilitat, problemes de concentració i memòria...), que poden arribar, en una proporció molt baixa de dones (entorn el 2% de la població femenina) a descriure un trastorn psicològic recollit a manuals clínics (com ara el DSM-IV) i anomenat Trastorn Disfòric Menstrual, que pot arribar-la a incapacitar greument durant els dies previs a la menstruació. Els homes no experimenten aquests canvis cíclics ni el seu contingut psicològic, no tenen un referent d'aquesta subjectivitat femenina vinculada exclusivament a la seva biologia. Però el més greu és que és aquesta diferència la que, durant molt de temps, ha fet conceptualitzar la dona, injustament, com un ésser inestable per naturalesa, víctima de les seves emocions i de les seves hormones. Aquest argument ha servit per a reforçar les diferències de gènere clàssiques i ha justificat encara més la divisió sexual del treball: en descriure la dona inestable emocionalment, s'ha la va allunyar d'activitats que requereixin control i domini. Per tant, es van continuar limitant les seves opcions a l'àmbit assistencial, tancant-li el pas a feines directives i amb poder de decisió i execució.

Però encara hi ha una altra diferència de sexe important: en les dones la fertilitat té una durada: arriba un moment en que es deixa d'ovular, perquè per un procés programat, al llarg d'un temps es van destruint els fol·liculs i la reserva d'òvuls s'acaba. Lògicament, la producció d'hormones sexuals femenines també baixa fins a nivells insignificants, amb efectes fisiològics i psicològics molt semblants als de la síndrome premenstrual, justament amb canvis en el funcionament de sistemes orgànics afectats per les hormones (així pot aparèixer obesitat, diabetes, osteoporosi, càncers de matriu o mama...). Parlem del climateri i la menopausa, moment en que ja no es tenen menstruacions, normalment a partir dels 50 anys. Això té un important significat psicològic, doncs culturalment s'ha identificat amb l'inici de la vellesa femenina, amb la pèrdua de valor social en no ser la dona potencialment reproductora, i el pas a l'assumpció de rols de gènere ben diferents, amb la sobrecàrrega massa sovint d'una pèrdua d'identitat si aquesta ha

estat vinculada a la maternitat i també la idea social de bellesa i joventut que la reproducció, estereotipadament, associa a la dona. En canvi, l'home no perd la capacitat reproductora, en tot cas disminueix la seva potència sexual, però no la producció d'espermatozoos. El procés d'envelliment afectarà al funcionament del cos masculí, però aquest no es trobarà mai amb una transformació intensa i pautada temporalment, com li succeeix a la dona, obligant-la a una readaptació física i psicològica a la nova etapa, lliure de la càrrega reproductora, amb les desavantatges que això comporta però, també, amb avantatges que, fins ara, mai no s'havien considerat reals.

La identitat de gènere

Introducció

Quan hem definit el gènere, hem destacat que va més enllà de l'aspecte biològic i que fa referència a continguts socioculturals i psicològics. Tots dos han servit per a reforçar les diferències home-dona, han anat més enllà dels aspectes fisiològics i han consolidat, així, una societat basada en aquestes diferències. Històricament, i pel que fa al món occidental, ens trobem que els homes havien omplert l'espai públic. Tota l'activitat masculina s'havia dirigit cap als guanyos, el control, l'exploració i els avenços científics i tecnològics. En canvi, la vida femenina s'havia reduït aparentment a un espai privat, dedicat al manteniment de la casa i l'atenció a la família. Evidentment, aquesta distribució de la realitat s'havia articulada socialment mitjançant el que s'ha anomenat *tipificació sexual* –l'adjudicació d'un contingut de gènere a tot el que hi ha en la societat–, d'acord amb unes expectatives prèviament definides del que es considera propi d'homes i propi de dones, en oposició permanent (Maccoby, 1966). Des del punt de vista grupal, la base d'aquest engranatge social ha estat els estereotips i rols de gènere; però individualment cada persona ha contribuït al manteniment del sistema, en fer-lo propi per un procés complex i integrar-lo, amb continguts diversos, al nucli de la seva identitat personal: a la identitat de gènere.

Homes i dones, doncs, s'han descrit com a diferents més enllà del que el dimorfisme sexual podria justificar. Els nostres avantpassats, potser, van justificar la distinció de gènere segons diferències de força física, que d'alguna manera obligaven els homes a afrontar els perills de la vida salvatge. També hi va haver raons eminentment reproductores: les dones estan determinades a dur a terme la reproducció de l'espècie dedicant-hi molta més energia que els homes (el que els evolucionistes anomenen *inversió parental*), i la resten per a altres feines, cosa que dona lloc a la clàssica diferenciació sexual del treball. Però el progressiu desenvolupament social de la humanitat va superar aquestes raons i, sota ideologies diverses, va jerarquitzar els gèneres i en molts casos en va exagerar les diferències, o externament va induir a d'altres.

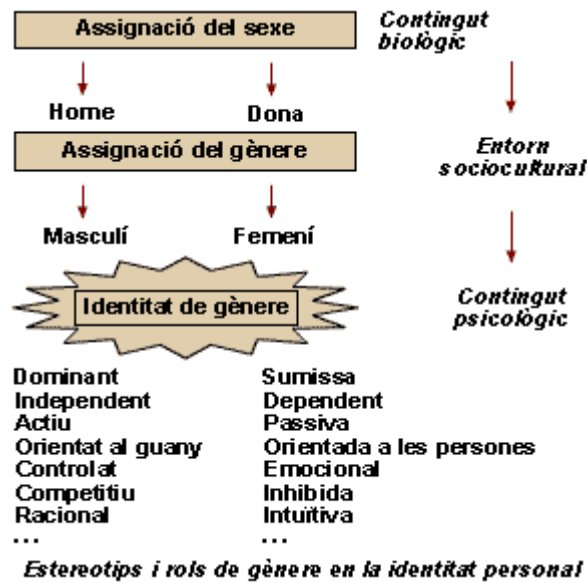
L'existència humana va ser dividida en masculí o femení, bipolaritzada en dos àmbits oposats i clarament definits. El seu contingut s'ha determinat segons el que necessitava la societat en cada moment històric. Qüestions ètiques, morals i/o estètiques han estat reflex de l'evolució social; les modes, els costums, les preferències, les possibilitats, les restriccions, etc., tot, ha passat per la tipificació sexual. La intel·ligència, el llenguatge i la personalitat són fruit de la jerarquització social dels gèneres i font de les diferències entre homes i dones.

L'assignació del sexe i el gènere

Com pot ser que un nadó simbòlicament "neutre" en qüestions de gènere arribi a convertir-se en home o dona, accepti el que es considera que defineix aquests termes i en participi? Doncs justament tot s'inicia en el moment del naixement: comença un procés exercit externament (mitjançant els agents socialitzadors) que posa en marxa un procés intern, d'identificació amb models de masculinitat o feminitat, paral·lel al desenvolupament cognitiu durant la infància, per tal d'arribar a considerar-se, un mateix, home o dona, amb tot el que representa socialment i personalment.

El primer pas consisteix a assignar un sexe als nous membres de la societat. És bàsic saber si som davant un nen o una nena: comencem a diferenciar gèneres. En néixer les diferències que es poden constatar externament es redueixen als genitals. Així, l'assignació del sexe d'un ésser humà es feia, tradicionalment, amb l'examen dels seus genitals en néixer; ara, amb les ecografies, ja podem assignar el sexe d'un fetus als tres mesos, amb un petit marge d'error.

Aquesta assignació és molt important i va més enllà de la curiositat o l'anècdota. En saber el sexe d'algú que ni tan sols encara no ha nascut, ja estem construint el seu gènere. I, per tant, establim diferències *a priori* entre el que és un home i una dona, diferències que transmetrem al nadó mitjançant les expectatives sobre ell o ella i el tracte quotidià que rebí per part de les persones significatives que s'encarreguin de la seva atenció: la manera de parlar-li, de vestir-lo (encara avui, tot i haver-se criticat tant, es manté la dicotomia rosa-blau: femení-masculí). La base del procés és la transmissió dels estereotips de gènere.

Els estereotips i rols de gènere com a base de les diferències home/dona

Com hem dit, l'evolució històrica de les diferències sexuals ha donat lloc al fet que les característiques associades socialment a homes i dones –masculinitat i feminitat– hagin estat bipolaritzades i descriguin dues categories o grups d'individus. Aquestes característiques s'han basat en estereotips de gènere, tot allò (conductes, trets de personalitat, preferències, etc.) que la gent espera d'homes i dones i, per tant, considera desitjables en ells o elles, respectivament (Hyde, 1991). En qualsevol cas, els estereotips són creences exagerades associades a una categoria i es basen en estereotips, és a dir, tendències a vincular una persona qualsevol a un dels dos grups possibles i a atribuir-li característiques generalitzades i ràpidament identificables pel fet de pertànyer al grup.

Els estereotips són rígids, consensuats socialment (se n'admet la veracitat prescindint de referents objectius), normatius (estableixen normes de conducta per a homes i dones), s'aprenen en la interacció social i afecten el nostre processament de la informació.

Si per consens social tothom assumeix uns valors per als homes (assertivitat, dominància, racionalitat, objectivitat, etc.), passen a definir-los globalment, i es valorarà l'individu segons si mostra totes les característiques associades al seu grup.

Els estereotips serveixen per a restar individualitat, perquè fan iguals els individus que pertanyen a la categoria i, alhora, els diferencien clarament dels que pertanyen a l'altra. Per tant, ignoren les diferències intragrups, reforcen les intergrupals i simplifiquen en extrem les característiques individuals.

Tots els homes són iguals...

Totes les dones són iguals...

Els homes i les dones són diferents...

Però la distribució normal dels diferents trets atribuïts a cada grup ens demostra que les diferències interindividuales són més grans, dins de cada grup, que les intergrupals, entre homes i dones.

Els estereotips de gènere han servit per a definir el que és propi d'homes i dones. Deaux i Lewis (1982) van descriure quatre continguts possibles, que fan referència a què esperem i com entenem els individus tenint en compte el seu gènere:

1. Trets de personalitat

Defineix el contingut més important de la identitat de gènere, i el que més ha servit per a estructurar la societat en dos móns clarament diferenciats. És clàssica l'agrupació de trets masculins envers el control emocional i

l'orientació al guany, i la de femenins envers l'expressivitat emocional i l'orientació a les persones. Parteixen d'un ideal social.

2. Rols de gènere

S'espera un seguit de rols socials en homes clarament diferenciats dels que corresponen a les dones: són rols molt vinculats a l'estatus social. Una diferenciació clàssica ens ha presentat l'home proveïdor i la dona mestressa de casa.

Els rols de gènere es refereixen a les conductes que l'ordre social prescriu com a pròpies dels individus segons el gènere, i evocuen una interpretació de l'escenari de la vida en què cada dona i cada home fan unes activitats quotidianes dins de categories socials predeterminades. El rol no és més que una eina que forma part d'un procés de categorització del comportament humà, i és imprescindible que cada persona n'assumeixi els propis i s'hi identifiqui, però amb la particularitat que es basa en les diferències biològiques i es refereix a conductes.

Exemple de rols de gènere. En aquest cas, propi de la dona casada en relació amb el seu marit el 1955 (*Guía de la buena esposa*). Entre les seves tasques destacaven tenir el dinar preparat, arreglar-se per a quan arribés el marit, entretenir-lo després d'un dia de feina avorrit, sentir-se feliç en veure'l, rebre'l amb un somriure, escoltar-lo, no amoïnar-lo amb problemes, no molestar-se si arriba tard o és tota la nit fora, no preguntar-li què ha fet, on ha estat, etc. La guia acaba amb una frase que ho resumeix tot: "Una bona esposa sempre coneix el seu lloc".

Housekeeping Monthly 13 May 1955

Housekeeping Monthly 13 May 1955

The good wife's guide

- Have dinner ready. Plan ahead, even the night before, to have a delicious meal ready, on time for his return. This is a way of letting him know that you have been thinking about him and are concerned about his needs. Most men are hungry when they come home and the prospect of a good meal (especially his favourite dish) is part of the warm welcome needed.
- Prepare yourself. Take 15 minutes to rest so you'll be refreshed when he arrives. Touch up your make-up, put a ribbon in your hair and be fresh-looking. He has just been with a lot of work-weary people.
- Be a little gay and a little more interesting for him. His boring day may need a lift and one of your duties is to provide it.
- Clear away the clutter. Make one last trip through the main part of the house just before your husband arrives.

- Gather up schoolbooks, toys, paper etc and then run a duster/brush over the tables.
- Over the cooler months of the year you should prepare and light a fire for him to sit by. Your husband will feel he has reached a haven of rest and order, and it will give you a lift too. After all, catering for his comfort will provide you with immense personal satisfaction.
- Prepare the children. Take a few minutes to wash the children's hands and faces (if they are small), comb their hair and, if necessary, change their clothes. They are little treasures and he would like to see them playing the part. Minimize all noise. At the time of his arrival, eliminate all noise of the washer, dryer or vacuum. Try to encourage the children to be quiet.
- Be happy to see him.
- Greet him with a warm smile and show sincerity in your desire to please him.
- Listen to him. You may have a dozen important things to tell him, but the moment of his arrival is not the time. Let him talk first - remember, his topics of conversation are more important than yours.
- Make the evening his. Never complain if he comes home late or goes out to dinner, or other places of entertainment without you. Instead, try to understand his world of strain and pressure and his very real need to be at home and relax.
- Your goal. Try to make sure your home is a place of peace, order and tranquility where your husband can renew himself in body and spirit.
- Don't greet him with complaints and problems.
- Don't complain if he's late home for dinner or even if he stays out all night. Count this as minor compared to what he might have gone through that day.
- Make him comfortable. Have him lean back in a comfortable chair or have him lie down in the bedroom. Have a cool or warm drink ready for him.
- Arrange his pillow and offer to take off his shoes. Speak in a low, soothing and pleasant voice.
- Don't ask him questions about his actions or question his judgment or integrity. Remember, he is the master of the house and as such will always exercise his will with fairness and truthfulness. You have no right to question him.

A good wife always knows her place.

3. Activitat professional

Continuen les diferències professionals i hi ha àmbits laborals marcats pel gènere. En l'actualitat, malgrat que es redueixen, en trobem exemples: homes mecànics, dones mainaderes, etc.

4. Aspecte físic

Cada etapa històrica té les seves exigències. Avui s'exigeix un culte al cos que es tradueix en homes musculosos i dones primes però sensuals.

Com que són valors implícits, homes i dones cultiven els estereotips de gènere. Les pressions que rebem per a mostrar conductes socialment desitjables fan que tothom desenvolupi una identitat personal autoconsistent i que expressi conductes adaptatives a les exigències de l'entorn.

Gènere i personalitat

Introducció

La diferenciació psicològica d'homes i dones mitjançant les seves personalitats ha estat plena d'estereotips que, durant segles, han mantingut en el pensament popular la idea que, per naturalesa, és cert que som diferents. L'estudi psicomètric de les diferències en personalitat va començar en la dècada dels anys trenta, continuant un model causal en què es descrivien masculinitat i feminitat com un resultat de la interacció entre naturalesa i cultura, que determinava diferències individuals traduïdes en el comportament i el tipus d'adaptació d'homes i dones. L'innatisme de la visió és clar.

L'estudi de la personalitat, però, té una antiguitat molt llunyana, perquè els antics filòsofs grecs ja havien reflexionat sobre aquest punt i havien treballat a partir de tipologies que es repeteixen en diferents models filosòfics posteriors, en què es parla de tipus ideals d'homes i dones (arquetips). Les tipologies significaven que cada ésser humà podia ser classificat com a masculí o femení, d'acord amb el sexe biològic. Totes proposaven una llista de característiques essencials de cadascun, amb la qual cosa descuidaven les diferències intragrupsals i feien prevaler una perspectiva ideogràfica en l'estudi de la personalitat i el gènere.

Exemple tipològic de la masculinitat-feminitat, basat en el model de C.G. Jung (1933). Aquest autor va atribuir determinades característiques als individus segons el sexe/gènere, com correspon al sistema de categorització tipològic. En qualsevol cas, es tracta de categories tancades i oposades entre elles.

Masculinitat	Feminitat
Agressivitat	Necessitat de relacionar-se amb altres persones
Combativitat	Món de l'inconscient
Cerca de domini	Subjectivitat
Autoafirmació	Passivitat
Reflexió	Docilitat
Raó	Intuïció
Objectivitat	Orientació envers els sentiments
Capacitat d'abstracció	Irracionalitat

Des de la teoria del tret, la psicologia entén la conducta humana com a deguda a causes internes (de l'individu) que defineixen predisposicions al comportament consistents i estables (és a dir, que no varien ni al llarg del temps ni entre situacions diferents), i contribueix a establir amb claredat quins són els continguts de la masculinitat-feminitat (M-F). Aquest macroconstructe masculinitat-feminitat es dona a conèixer mitjançant l'ús de qüestionaris i autoinformes com a mètodes de recollida de dades, analitzant aquestes dades i comparant puntuacions d'homes i dones com a grups.

Masculinitat-feminitat s'entenen com un conjunt d'atributs, actituds i conductes que defineixen el comportament de cada persona (Martínez-Benlloch i altres, 1988). S'entén que la feminitat és pròpia de les dones, normal i natural, i la masculinitat ho és dels homes. Quin comportament n'esperem, d'ells i d'elles, respectivament? El que es defineix en la masculinitat-feminitat.

L'estudi psicològic de les diferències de gènere en la personalitat: el model clàssic de la masculinitat-feminitat

Segons el model científic, l'interès per l'objectivitat i la mesura va promoure en la tercera dècada del segle XX el desenvolupament d'escales per a mesurar el constructe masculinitat-feminitat, en què es trobaven els continguts de la personalitat d'homes i dones. El començament d'aquest estudi es relaciona amb una investigació que van portar a terme Terman i Miles, publicada en un llibre titulat *Sex and Personality* (1936), amb la qual es va dissenyar una bateria de proves que mesuraven la masculinitat-feminitat mitjançant tests diversos (associació de paraules, taques de tinta, actituds emocionals i ètiques, interessos, opinions i resposta introvertida), anomenada *qüestionari d'actituds i interessos*. Arran de l'èxit psicològic i divulgatiu que va tenir aquest primer treball, en què la masculinitat-feminitat era descrit com un continu amb dos pols oposats, i que permetia de veure la posició que cada persona ocupava dins el

continu mitjançant el grau d'identificació amb una sèrie de trets i conductes específiques del seu gènere, es van succeir noves escales, basades en la conceptualització de la masculinitat-feminitat, dins el que es va anomenar *model clàssic de la masculinitat-feminitat*.

Els qüestionaris de personalitat principals van incloure escales que contenien preguntes, normalment tancades (de tipus sí/no, vertader/fals), segons si representaven característiques masculines o femenines. Les trobem en instruments tan variats com el registre d'interessos vocacionals de Strong (1943), per a l'orientació i la selecció professional; l'*Inventari de personalitat multifàsic de Minnesota* (MMPI, Hataway i McKinley, 1943), destinat a la població "anormal" i la intenció del qual era detectar la possible homosexualitat masculina; l'*Inventari de personalitat de Califòrnia* (CPI, Gough, 1952) i el *Qüestionari de temperament de Guilford i Zimmerman* (1956), en què la masculinitat es definia de la manera següent: "Té interessos masculins, vocacionals o no, no és una persona expressiva ni excitable des del punt de vista emocional, no sent por ni disgust amb facilitat i, fins a cert punt, no té simpatia". La feminitat era tot el contrari.

■ Característiques principals de la masculinitat-feminitat

En personalitat, les diferències entre gèneres s'entenen com a dualitats oposades: la dona no té autoconfiança, és compassiva, sensible, tendeix a expressar emocions, és passiva, dependent, etc. L'home té autoconfiança, és agressiu, emocionalment controlat, actiu, independent, dominant, etc.

Emocionalitat

Una de les dimensions que tradicionalment han format part dels models clàssics de la masculinitat-feminitat és l'emocionalitat, entenent que les dones són més "emocionals" que els homes. A què es refereix realment? Com diuen Buss i Plomin (1975), si és en relació amb l'expressió d'emocions i, especialment, l'expressió d'afecte, és permès a les dones –i gairebé se les indueix a fer-ho– de ser més afectives entre elles i envers els homes. Però com que l'emocionalitat es tendeix a relacionar amb l'ansietat o neuroticisme, es continua pensant que les dones són més ansioses. Els barems de les mesures psicomètriques de la inestabilitat emocional s'han establert segons el sexe. Però queda una qüestió per aclarir: aquestes diferències psicomètriques poden obeir al fet que la dona té més tendència que l'home a autoreconèixer les característiques associades a l'ansietat, tal com l'avaluen els qüestionaris? Hi ha autors, com Manstead (1992), que plantegen una tendència femenina a experimentar més emocions disfòriques i una tendència superior a experimentar estats depressius.

Dominància-submissió

Són trets estereotipats clàssics, i tampoc no defineixen quin contingut se'ls atribueix. La dominància es refereix a moltes conductes per les quals una persona imposa els seus desitjos als altres, en controla i n'influeix la conducta. Potser és més important el matís següent: la dominància ha estat un indicador de l'estatus social, que exigeix una relació de submissió per part del dominat, i la submissió està unida a la pròpia susceptibilitat de ser influït per d'altres. Així, aquesta dimensió era un referent jeràrquic sociocultural dels gèneres: la dominància masculina implicava superioritat, control, i la submissió femenina, la necessitat atribuïda a la dona de conformar-se a les pressions i complaure els desitjos dels altres abans que els propis. Aquest particular binomi refereix a la relació home-dona més tradicional: l'home orientat al guany dins l'espai públic, la dona a les persones, dins l'espai privat.

Independència-dependència

Fa poques dècades es considerava la dependència com un tret "adaptatiu" per a la dona. La conceptualització patriarcal de la societat l'havia convertit en un ésser necessitat de protecció, i des de la infantesa fins a la vida adulta s'entenia que havia d'estar sota l'emparament d'un home, del pare al marit, capaç de tenir-ne cura. Aquesta visió de la dona com a ésser emocional –i intel·lectualment– inferior es va traduir en l'exercici del tret estereotipat de dependència. Bardwick (1971) va distingir entre la dependència instrumental (la que persegueix una finalitat; agressiva, que implica manipulació) i emocional (cerca el suport). En aquest sentit es van estructurar pròpiament les diferències de sexe: s'acceptava la dependència en les nenes i es rebutjava fèrrriament en els nens. Hi ha més pressió social perquè el nen desenvolupi esquemes de comportament independents, competitius i autosuficients, mentre que es consent el contrari per a les nenes, actualment i tot. La socialització femenina continua exercitant la dona perquè s'orienti cap a les persones, fins i tot perquè les necessiti i desenvolupi habilitats assistencials (tenir cura dels altres: nadons, nens, gent gran, parella, amics, etc.), i en aquest sentit podem establir diferències amb els homes que van més enllà, ara per ara, de la dependència econòmica tradicional que anava lligada a la submissió i la passivitat femenines. Evidentment, el procés oposat era el característic dels homes, i en el seu cas feia que exercitessin habilitats vinculades amb la independència emocional.

Activitat-passivitat

Com ja hem comentat, aquesta dimensió de personalitat defineix un dels grans trets tradicionals de la masculinitat-feminitat. La passivitat és descrita com a pròpia de la dona des del model psicoanalític, però autores com Bardwick (1971) matisen les diferents accepcions del terme, i destaquen la que la defineix com a resposta a la

frustració per a evitar l'agressivitat, censurada socialment per a la dona. Kagan i Moss (1962) plantejaven que la passivitat està associada a conductes de dependència, amb un origen vinculat amb diferències constitucionals reforçades per la cultura. Els estudis fets amb nadons suggereixen més tendència cap a l'activitat en els nens, però Hyde (1991) assenyala que la dimensió no s'estabilitza fins que tenen almenys un any d'edat. Les dades generals indiquen que les diferències de sexe augmenten durant la infantesa, com es pot observar en els diferents jocs de nens i nenes (els dels nens caracteritzats per l'activitat física, l'ocupació de l'espai, la confrontació, i els de les nenes més tranquils, que reproduïen, per cert, molts rols tradicionals de la dona adulta, com ara tenir cura de nadons, jugar amb cuinetes, adornar-se amb joies, etc.). Malgrat això, s'ha de tenir en compte que els resultats depenen de la situació en què es mesura la conducta d'activitat, perquè una variable que afecta les observacions és la presència dels progenitors, o de companys o companyes, especialment en el cas dels nens. I, en qualsevol cas, les diferències es redueixen entre els adults, cosa que fa pensar que si en la infantesa hi són presents és degut a diferències físiques més que temperamentals. La interpretació és que al llarg del procés de socialització tothom ha d'aprendre a controlar i expressar d'una manera socialment acceptable tots els trets de personalitat, especialment mitjançant el desenvolupament dels trets de caràcter.

Interessos

L'estudi dels interessos i les actituds va rebre molt d'interès en relació amb les diferències de sexe, no solament per les seves relacions amb la personalitat, sinó perquè permeten de definir clarament les esferes independents de la masculinitat i la feminitat. En el model clàssic d'estudi d'aquest macroconstructe, Terman i Miles van tipificar el comportament humà més enllà de la personalitat, entenent que fins i tot els interessos i les preferències personals estaven sotmesos a la determinació inherent al sexe biològic. Els diferents tests o escales desenvolupats per a mesurar aquest aspecte van concloure que la dona presenta una tendència a preferir activitats sedentàries, dirigides cap a l'interior (la casa, la família, la vida domèstica, al cap i a la fi), i amb un caràcter assistencial marcat (ajudar i tenir cura dels més dèbils, com criatures o gent malalta). En contraposició, els homes tendrien a preferir, naturalment, activitats que exigeixen esforç físic i també risc (per això serien més afeccionats que les dones a córrer aventures, fer descobriments al llarg del planeta, practicar esports de risc, etc.), i estan dotats per a la ciència i la creativitat.

Així, es van dissenyar inventaris d'interessos que consideraven, *a priori*, les diferències de sexe, com el cas de l'*Strong vocational interest blank* (SVIB). El 1927 va ser un inventari destinat únicament a mesurar interessos masculins; el 1933 se'n va publicar una versió femenina i, en els anys següents, totes dues formes van ser sotmeses a diferents revisions, fins a arribar al 1974, amb l'*Strong-Campbell interest inventories* (SCII), traduït al castellà i amb força aplicació en diferents contextos. Inclou cent vint-i-quatre escales ocupacionals, seixanta-set derivades de mostres masculines com a grup criteri (gent que treballés bé l'ocupació representada) i cinquanta-set de mostres femenines. Com es valoraven les respostes dels individus? Exagerant les diferències de sexe, perquè només es van puntuar els ítems en què s'observessin aquestes diferències.

Així, les puntuacions femenines s'agrupaven entorn dels grups de professions següents: administratives, oficinistes i taquígrafes, mestresses de casa i mestres de primària. Amb els homes no apareixia un conjunt tan definit d'interessos, més aviat una diversificació entorn de sis tipus diferents, però amb especial rellevància de la docència de ciències i matemàtiques, policia, servei forestal, exèrcit i aviació. Amb aquestes diferències, que mostren clarament l'efecte dels rols de gènere de l'època, es van voler veure patrons d'interessos "típicament femenins" i "típicament masculins"; ara veiem com es relacionen amb la baixa especialització femenina en professions de prestigi, unida a les diferències educatives i el sistema familiar tradicional, segons el qual la dona era l'eix central de l'espai privat.

Un altre exemple és el del *Registre de preferències de Kuder* (vocacional, personal i professional, de 1948, 1953 i 1959, respectivament), un conjunt d'escales homogènies que mesuren interessos personals en un nombre d'àrees reduït. El més utilitzat és l'índex vocacional, referit a deu àrees diferents. Amb aquest índex s'ha observat que els nois tendeixen a puntuar més alt en les àrees mecàniques, científiques, de càlcul i persuasió, mentre que les noies ho farien en les artístiques, musicals, literàries, de servei social i administratives.

Minton i Schneider (1981) destaquen la presència d'un biaix segons el sexe en aquests inventaris. En principi homes i dones van ser avaluats segons escales independents, sota el supòsit que responen diferent a diversos ítems. En el qüestionari de Kuder apareixen diferències de sexe en les deu escales, en què destaca la mecànica per als homes i la de servei social per a les dones. I és que tradicionalment s'han tipificat les professions segons el sexe. Així, doncs, aquests inventaris dirigeixen *a priori* l'atenció femenina envers les àrees tradicionals i l'allunyen de les tipificades com a masculines. Amb l'ús de normes separades de barem per a cada sexe es reforça aquesta visió que hi ha interessos diferents per a homes i dones. I, com hem dit en definir les diferències com a grupals, aquestes diferències es redueixen quan comparem homes i dones que desenvolupen les mateixes feines.

Diferències de gènere en interessos, segons l'inventari de Strong:

Homes	Dones
Activitats mecàniques i científiques	Activitats artístiques i musicals
Activitats d'aventura i risc físic	Activitats literàries
Professions legals, polítiques i militars	Assistència als necessitats
Activitats comercials	
Diversions: esports	Diversions: modes
Feina individual	Ensenyament (especialment als menuts)

■ El model d'androgínia en l'estudi de les diferències en personalitat

En la dècada dels cinquanta i seixanta del segle XX va tornar a canviar l'orientació de la investigació. Aquesta vegada els investigadors es van interessar especialment pel procés de desenvolupament mitjançant el qual es formen els patrons o pautes de resposta característicament masculins o femenins. L'èmfasi sociològic pels rols dels sexes va ser el més important i va sorgir la identificació com a concepte imprescindible.

L. Tyler (1965, pàg. 242)

La dècada dels anys seixanta va estar marcada per moviments socials importants, reivindicadors d'un canvi social; entre aquests moviments cal mencionar el moviment d'alliberament femení, perquè va atraure l'atenció, entre altres qüestions, sobre les múltiples formes en què homes i dones s'havien conformat amb els rols de gènere i havien limitat així les seves vides. I la psicologia va rebre aquesta reacció, conscient que es requeria una anàlisi diferent de la que s'havia fet fins aleshores.

Una revisió de la literatura sobre la masculinitat-feminitat no en mostrava una definició, tan sols la idea general que es refereix a un conjunt de trets de naturalesa biofisiològica, relacionats amb l'experiència precoç, que ens permet de diferenciar per l'aparença, les actituds i el comportament, els individus de sexe masculí i els de sexe femení (Constantinoble, 1973). A més, els tests clàssics de la masculinitat-feminitat no mesuraven el grau general d'aprenentatge de les normes sobre rols de gènere, les respostes podien obeir al desig social, no correlacionaven amb altres mesures d'ajust social ni servien per a predir la masculinitat-feminitat de l'individu i, per tant, no referien trets estables de personalitat que, a més, variaven d'acord amb l'edat (Kohlberg, 1966). D'altra banda, aquests tests s'havien construït en dependència del sexe biològic, l'únic criteri per a decidir si els ítems eren adequats o no, perquè es basaven en la capacitat per a discriminar respostes masculines i femenines. En conjunt, determinaven que l'oposat d'una resposta masculina és un índex de feminitat, és a dir, insistien en una concepció bipolar dels éssers masculins i femenins. Qualsevol puntuació intermèdia es considerava com una desviació en l'orientació sexual, especialment entre els homes; i així es feia servir una única puntuació de la masculinitat-feminitat.

Totes aquestes qüestions remetien a una masculinitat-feminitat entesa com a continu bipolar i unidimensional, en què

M i F eren autoexcloents. En conseqüència, alguns autors i autores van recórrer a una antiga noció, la d'androgínia, per a definir una concepció alternativa de la masculinitat-feminitat, considerada més flexible i enriquidora.

L'androgínia es refereix a l'existència de dos principis universals, masculí –*Yin*– i femení –*Yang*–, dos pols arquetípics de la natura que es van crear en mútua interferència, de manera que l'un ha donat lloc a l'altre. El taoisme suggereix que per a assolir la plenitud i la pau tota persona ha de transcendir la dualitat i oposició dels dos principis i percebre's a si mateixa com a part de la unitat. De fet, molts mites contenen temes que reuneixen les dues meitats en un estat o ésser d'androgínia, com el clàssic de Plató. La idea d'unitat de dos oposats, masculí i femení, és la que va inspirar el model psicològic de l'androgínia. Molts autors el van integrar en els anys cinquanta i seixanta, però va ser Sandra Bem qui el va formalitzar dins la psicologia, en publicar el 1974 un article titulat "La mesura de l'androgínia psicològica", en què proposava un canvi en l'avaluació de la masculinitat-feminitat i una nova manera d'entendre-la, i aportava noves eines de mesura que superaven les limitacions de les del model clàssic, juntament amb un marc teòric diferent.

"La dicotomia de rol sexual ha servit per a enfosquir dues hipòtesis molt plausibles: primer, que molts individus poden ser andrògins, és a dir, tant masculins com femenins, tant assertius com condescendents, tant instrumentals com expressius, depenent del grau en què aquestes conductes siguin apropiades situacionalment; i en conseqüència, que els individus força tipificats sexualment poden tenir seriosament limitat el nombre de conductes vàlides per a ells segons canviïn de situació."

Bem (1974)

Considerant la masculinitat-feminitat com dues dimensions independents, i segons els qüestionaris desenvolupats sota aquesta visió, com el conegut inventari de rols sexuals de Bem (1974), es pot classificar una persona amb dues puntuacions independents: en masculinitat i en feminitat alhora, amb independència del sexe, sense interpretar-ho com a desviacions o inadaptacions socials. Si es puntuava molt alt en totes dues dimensions, es classificava la persona com a andrògina; si es puntuava molt baix, s'entenia que era una persona no tipificada sexualment en cap direcció i s'anomenava *indiferenciada*. En tot cas, amb el BSRI es mesura la identitat de gènere, perquè es tracta d'una llista de seixanta adjectius amb els quals cada persona s'ha d'identificar i puntuar-los segons una escala de l'u al set, de gens a totalment. El nombre de persones "andrògines" va resultar molt baix i, a més, es va reforçar una visió dicotòmica dels trets de personalitat.

En conjunt, doncs, tots els treballs fets tant des del model clàssic com des del de l'androgínia coincideixen que hi ha un conjunt de trets de personalitat associats als homes i un altre a les dones, en una dicotomia que el model d'androgínia va intentar de salvar inútilment, perquè si la seva formulació teòrica proposa una alternativa, la part pràctica mesura l'autopercepció de les característiques femenines i masculines segons estereotips de gènere tradicionals. Així, les escales femenines descriuen característiques relatives a la relació (preocupació pels altres, necessitat d'estar amb els altres, etc.), expressió emocional, protecció dels més dèbils, etc., i les escales masculines remetent a aspectes d'activitat (dirigits a una empresa o acció), autoprotecció, orientació a objectius, pragmatisme, etc. En realitat es mesuren trets de personalitat desitjables socialment, perquè gairebé tothom ha assumit les normes de comportament que es consideren apropiades socialment segons el gènere.

Actualitat de l'estudi de les diferències de sexe/gènere i personalitat

Les revisions d'estudis han ajudat molt a aclarir la qüestió sobre les diferències entre homes i dones en la personalitat. Durant dècades d'investigacions s'havien acumulat resultats, moltes vegades inconnexos, que dificultaven establir conclusions científiques i generals de l'estat de la qüestió. Recollir bases de dades amb estudis vàlids i extreure'n els aspectes comuns va ser el primer pas per a aclarir el tema de les diferències de sexe en psicologia i impulsar-ne, a més, l'estudi renovat.

Què vol dir que homes i dones són diferents...? Són "realment" diferents?

Una de les qüestions més delicades en l'estudi científic de les diferències de sexe/gènere és el de la significació de les dades obtingudes. Halpern (1992) ens recorda que la significació estadística només ens assegura que les diferències observades no es deuen a efectes aleatoris implícits en la mostra que cal estudiar. Però, matisa, les proves de significació no són més que el primer pas en la interpretació de resultats. El segon pas requereix plantejar-se si la diferència significativa és prou àmplia per a tenir una significació pràctica. Hi ha "realment" diferències? És a dir, tenen una significació en la vida quotidiana de les persones? Si els homes rendeixen significativament més que les dones en proves de capacitat espacial, això comporta diferències en el pla real, com ara en el rendiment professional, l'orientació vocacional, etc.?

Amb les revisions d'estudis s'ha intentat d'anar més enllà de l'estadística i constatar la veritable significació social de qualsevol diferència de sexe/gènere constatada experimentalment. Hi ha diferents mètodes de revisió. El més senzill és el narratiu, després el que s'anomena recompte de vots i la metaanàlisi i, per últim, el més aplicat en les darreres dècades, el mètode quantitatiu.

El 1974 Eleanor Maccoby i Caroline Jacklin van portar a terme una revisió dels estudis que s'havien fet en les darreres dècades sobre el tema i van donar a conèixer les seves conclusions segons tres criteris: diferències relativament ben establertes, creences no fonamentades (que es corresponen amb estereotips força estesos en el pensament popular) i qüestions pendents (relatives a aspectes que aleshores encara no s'havien contrastat científicament).

Vegem els resultats principals de la revisió d'estudis sobre diferències de sexe en intel·ligència i personalitat, segons Maccoby i Jacklin (1974).

Diferències relativament ben establertes
Les nenes tenen aptituds verbals superiors.
Els nens tenen aptituds visuals i espacials superiors.
Els nens tenen aptituds matemàtiques superiors.
Els nens són més agressius que les nenes.
Creences no fonamentades
Les nenes són més sociables.
Les nenes són més suggestionables.
Les nenes tenen menys autoestima.
Els nens són més aptes en tasques que requereixen processos cognitius superiors.
Les nenes són més aptes en tasques simples i repetitives.
Els nens són més analítics.
Les nenes estan més marcades per l'herència i els nens per l'entorn.
Les nenes no estan motivades per l'èxit social.
Les nenes han desenvolupat més el sentit auditiu, els nens el sentit visual.
Qüestions obertes
Les dones tenen més sensibilitat tàctil?
Les dones tenen més por?
Les dones són més tímides?
Les dones són més ansioses?
Els homes són més actius?
Els homes són més competitius?
Els homes són més dominants i les dones més submises?
Les dones es caracteritzen per una actitud nutrícia i un comportament maternal?

Les revisions d'estudis que s'han fet posteriorment aplicant la metaanàlisi confirmen part d'aquestes dades inicials i reflecteixen la significació social que indicaven les diferències trobades en els diferents estudis. Així, actualment veiem quina repercussió tenen en la vida d'homes i dones.

La revisió metaanalítica o quantitativa consisteix a fer el càlcul d'una dimensió de l'efecte per cada diferència observada entre homes i dones (en el cas del gènere), i categoritzar els efectes de la dimensió per àrees (capacitats, trets, etc.). Es combinen i comparen quantitativament les dimensions de l'efecte obtingudes en els diferents estudis revisats (Hedges i Olkin, 1985). Es fa el càlcul de dos índexs: d (dimensió mitjana de la diferència de mitjanes observades) i w^2 (proporció de la variància total de la distribució de puntuacions que es pot explicar per la variable independent, que en el nostre cas és el sexe). La majoria d'autors i autores es limiten a calcular d , el valor del qual es classifica, segons les recomanacions de Cohen (1966), en: petit ($d = ,20$), mitjà ($d = ,50$) o elevat ($d = ,80$). Així, doncs, per a acceptar diferències de sexe/gènere en qualsevol variable, s'ha d'obtenir una diferència de mitjanes mínima d'un setè de desviació estàndard. Amb aquest mètode se superen les limitacions i els problemes de la revisió narrativa, i té l'avantatge que ens indica la direcció de la diferència entre grups, és a dir, a quin grup afavoreix la diferència, segons el signe de la dimensió de l'efecte.

Amb les revisions metaanalítiques veiem que, respecte a l'agressivitat, es constata que els homes són més agressius que les dones, especialment en l'edat preescolar, malgrat que les dimensions mitjanes de l'efecte que s'han obtingut no superen $d = ,50$ (Hyde, 1984; Eagly i Steffen, 1985). En autoestima i assertivitat no s'han trobat diferències importants (Hall, 1984), igual que en ansietat i control intern, amb magnituds de la dimensió de l'efecte inferiors a $d = ,25$ en tots els casos.

El 1994 Alan Feingold va fer una metaanàlisi amb la base de dades utilitzada per Maccoby i Jacklin i Hall. Aquestes dades no van revelar dimensions elevades de l'efecte mitjà en cap tret de personalitat. Sugerien diferències relatives en autoestima, lleugerament superiors en nenes però que s'invertien en l'adolescència i entre adults. També en el *locus* de control intern, en què el valor variava en magnitud segons si es valorava per mesures de conducta (aleshores les diferències eren superiors entre homes) o escales de personalitat (amb diferències superiors entre dones, tant amb mostres infantils com d'adults). També es va constatar que les diferències en assertivitat eren reduïdes, amb independència de la manera en què es mesuressin. Les dades de Hall eren equiparables a les anteriors, amb una diferència reduïda en assertivitat, que indicava una baixa superioritat masculina, i ansietat (diferenciant ansietat social i general, amb una diferència més gran en aquest segon cas), segons escales de personalitat, en què la magnitud de les diferències de gènere no canviava amb l'edat.

"Els homes van ser significativament més assertius i menys ansiosos que les dones, i no hi va haver diferències de sexe generals en autoestima o *locus* de control [...]. La magnitud de la diferència de sexe global en assertivitat va ser molt petita (menys d'una dècima de desviació estàndard [...], mentre que la diferència de sexe en ansietat (tret) va ser notable (pròxima a un terç de desviació estàndard) [...]. Més important, la present metaanàlisi d'estudis recents mostra que els sexes no van diferir en ansietat social."

Alan Feingold (1994, pàg. 438)

Feingold va fer una segona revisió, però amb dades relatives a les normes d'estandardització d'inventaris de personalitat, força administrats als Estats Units, com l'*Inventari de personalitat multifàsic de Minnesota* (MMPI) i l'*Inventari de personalitat de Califòrnia* (CPI); inventaris basats en factors de personalitat, com el *Qüestionari de temperament de Guilford i Zimmerman* (GZTS), el *Sixteen personality factor questionnaire* (16PF), el *NEO Personality inventory* (NEO-PI) i el *Revised eysenck personality questionnaire* (EPQ-R), entre d'altres. L'autor va organitzar el conjunt d'escales segons categories a les quals ell mateix va donar nom: ansietat (ansietat, neuroticisme, estabilitat emocional), impulsivitat (autocontrol, contenció, cautela), conducta gregària (gregarietat, extraversió, sociabilitat i afiliació), assertivitat (assertivitat, dominància, ascendència), activitat (activitat, vigor, resistència), obertura (pensament original, reflexió, comprensió i intracepció), confiança (confiança, tolerància, relacions personals) i tendresa (tendresa, criança, empatia).

Resultats de la revisió metaanalítica de Feingold (1994), segons les bases de dades utilitzades per Maccoby i Jacklin (1974) i Hall (1984).

Base de dades	Autoestima	Locus de control intern	Ansietat	Assertivitat
Maccoby i Jacklin (1974)	-,11	,24/-,05	-,30	,04/,23
Hall (1984)	,16	,08	-,15	,17

Resultats de la revisió metaanalítica sobre diferències de sexe en personalitat, segons les categories proposades per Feingold (1994).

Categoria	Dimensió mitjana de l'efecte
Impulsivitat	,17
Conducta gregària	,19
Activitat	,12
Assertivitat	,50
Ansietat	,25
Confiança	-,28
Tendresa	-,97

Es constata, així, que les diferències més importants en personalitat estan associades a trets estereotipadament femenins, com ara dos que suggereixen continguts interpersonals i emocionals (confiança i tendresa), mentre que en el cas dels homes l'assertivitat apareix com el tret principal.

Gènere i intel·ligència

Introducció

Els primers estudis de la psicologia diferencial van incidir en les diferències entre homes i dones com a herència de la ideologia inicial, segons la qual s'entenia la dona com a inferior a l'home, fet que, amb el desenvolupament del coneixement científic i el fet de deslligar-se de les anàlisis filosòfiques, necessitava una justificació no solament històrica, sinó també empírica i objectiva. Aquest seria el paper de la psicologia diferencial:

"Descriure i analitzar les diferències psicològiques entre sexes per a comprendre i explicar l'extensió i les causes d'aquestes diferències."

Andrés Pueyo (1995, pàg. 328)

En aquest primer moment, la descripció es va dirigir cap a l'àrea de la intel·ligència. L'antecedent el trobem en el segle XIX, amb els esforços de la craneometria, sota els nous coneixements neuroanatòmics, i la teoria darwiniana amb els principis de variació, selecció i adaptació, que es van aplicar, amb més o menys fortuna, en l'estudi dels individus i les races humanes (Brennan, 1945).

La psicologia que va néixer al final del segle XIX va entendre la intel·ligència com una facultat de la ment, no de l'ànima com s'entenia fins aleshores per influència d'Aristòtil. Partint d'un origen natural de les diferències de sexe, l'innatisme, va començar a estudiar aquestes diferències. El 1896 Havellock Ellis va publicar un llibre, *Man and Woman*, amb el qual va fer la primera revisió de tota la literatura no científica que hi ha sobre el tema de diferències de sexe, i va concloure en la necessitat d'acostar-s'hi des d'una perspectiva científica. En aquest moment podem considerar que la dona passa a constituir-se en objecte d'estudi científic, dins l'àrea de la intel·ligència.

Galton, considerat l'iniciador de l'estudi empíric de les diferències individuals, va introduir les idees del seu cosí, Charles Darwin, en la psicologia diferencial; amb els seus estudis experimentals, especialment dedicats a l'herència de la intel·ligència i les diferències individuals en personalitat, mitjançant l'ús de tècniques estadístiques especialitzades sota el concepte de corba normal i correlació, va ser el primer autor a fer una investigació científica sobre diferències de sexe en intel·ligència. El 1869 va concloure que les capacitats de la dona són, en conjunt,

inferiors a les de l'home, dades que va fonamentar, a més, en l'experiència quotidiana: el fet que cap comerciant tingués dones com a empleades, perquè són menys agudes intel·lectualment que els homes. Així, l'argument preferit pels experts de l'època era que les dones, al llarg de la història, no havien fet aportacions destacables en cap àrea intel·lectual: s'entenia que destacar socialment era sinònim d'intel·ligència.

La importància del nivell educacional en les diferències de sexe

Des de bon començament, el que es va posar de manifest és justament que no es podia comparar adequadament el rendiment d'homes i dones en diferents tasques si partíem del fet que presentaven diferències educacionals greus. Ja el 1903 Hellen Thompson va publicar una tesi doctoral, *The Mental Traits of Sex*, en què revisava, com va fer Ellis anteriorment, la literatura que hi havia sobre diferències de sexe en intel·ligència. Thompson va constatar la inconsistència i varietat de resultats, així que va fer les seves pròpies investigacions amb metodologia experimental, mitjançant diferents proves (d'habilitats motrius i sensorials). El resultat general va indicar l'absència de diferències de sexe en capacitats cognitives: homes i dones rendien d'una manera diferent en certes proves, però no de la manera que se suposava fins aleshores. Així, ni les dones eren en conjunt més sensibles que els homes, ni els homes tenien un rendiment motriu superior. L'autora, però, va ser la primera a reconèixer que el seu treball no era representatiu, perquè els subjectes de la seva mostra no tenien el mateix nivell educatiu. Així va constatar que l'entorn social d'homes i dones era molt diferent des de la infància: les diferències de sexe en intel·ligència s'ajustarien als diferents rols socials exercits respectivament. Les influències de l'ambient són molt importants per a explicar les diferències de sexe. Aquesta observació va servir per a obrir camí a les interpretacions més socioculturals i va donar pas a les posicions ambientalistes que, al contrari de l'innatisme biològic anterior, proposen que tota conducta relacionada amb el sexe s'aprèn mitjançant les experiències de socialització que cada persona rep del seu grup cultural.

L'estudi psicomètric de la intel·ligència general

Amb el desenvolupament dels tests d'intel·ligència, al principi del segle XX, es va començar a quantificar la magnitud de les suposades diferències de sexe. De fet l'aplicació dels tests es va desvincular de la psicologia diferencial i es va orientar a l'estudi de l'estructura de la intel·ligència i el context educatiu (en què, des de la psicologia evolutiva i especialment l'escolar, es van fer més estudis sobre diferències de sexe).

Els psicòmetres no van considerar diferències *a priori* entre homes i dones en les proves desenvolupades per a mesurar la intel·ligència general, però sí que van mostrar que els nens i les nenes tenien rendiments diferents en determinades proves. Aquesta dada es va interpretar com a confirmació que hi ha diferències de sexe innates en els processos cognitius, però en la dècada dels anys vint la pressió sociocultural va fer que s'evités tota referència al sexe, raó per la qual es van eliminar totes les proves o ítems en què s'observessin rendiments diferents, o bé es van contrabalançar les proves diferencials per a equiparar el resultat final. Això es va fer amb l'adaptació nord-americana del test de Binet, en la coneguda escala de Stanford-Binet (Terman, 1937). És important constatar que l'avantatge observat per als nois (divuit ítems davant sis) provenia de la duplicació dels ítems o de variacions més complexes d'aquests ítems, i que reflectien diferències en experiència i formació dels subjectes.

"El fet de no trobar cap diferència sexual significativa en el quocient intel·lectual, en la mostra de tipificació de l'Stanford-Binet de 1937, és, per tant, un índex de la minuciositat amb què es va observar aquest procediment, i té poca o cap influència sobre les diferències sexuals en intel·ligència."

A. Anastasi (1958)

Des de la perspectiva factorial, en entendre la intel·ligència com a conjunt de capacitats més específiques, definides mitjançant l'anàlisi factorial, es va considerar més apropiat investigar les diferències de sexe segons cada capacitat i avaluar el contingut de les proves dissenyades per a mesurar-les. Ara ja no es tracta d'obtenir una mesura única o quocient intel·lectual, sinó diversos índexs relatius a capacitats cognitives específiques, tot i mantenir un valor general o quocient intel·lectual global. Sota aquesta nova concepció de l'estructura de la intel·ligència es van desenvolupar importants bateries de tests, com ara les dissenyades per Weschler (WISC, 1949; WAIS, 1955; WAIS-R, 1981, etc.), que consten d'onze subproves corresponents a diferents capacitats, amb les quals s'obté un quocient intel·lectual verbal i un quocient intel·lectual manipulatiu, que sumats donen una mesura de la intel·ligència general. Com a conseqüència dels estudis anteriors, Weschler va considerar que en el quocient intel·lectual general no hi havia diferències de sexe i no va proposar barems diferents per a homes i dones. De fet, els tests es van dissenyar *a priori* amb la voluntat de minimitzar les diferències de sexe, però diferents investigadors i investigadores han suggerit que hi ha diferències en els processos cognitius responsables en el desenvolupament de les tasques requerides al subjecte, i també en àrees funcionals específiques.

Fernández i Navarro (1982) van fer un estudi amb població espanyola, amb el qual van analitzar les diferències de sexe en les escales verbal i manipulativa de les proves de Weschler. Amb una mostra de mil seixanta-sis subjectes, agrupats per sexes i edat (des dels set fins als cinquanta anys), i considerant variables com el nivell d'escolarització, el socioeconòmic o el lloc de residència, va observar que no hi havia diferències significatives entre homes i dones en el quocient intel·lectual total, tant verbal com manipulatiu. I en relació amb els subtests, les diferències es van reduir a quatre: vocabulari, semblances (les dones rendien significativament més que els homes), dígits i aritmètica (els homes rendien significativament més).

Arran d'aquests resultats, es va pensar que les diferències es relacionarien amb els processos cognitius requerits per a fer cada subtest. Així, les tasques que requereixen comprensió verbal i formació de conceptes afavoreixen més les dones, mentre que les que no impliquen raonament verbal i concentració, i sí raonament aritmètic, afavoreixen més els homes.

Vegem les diferències de sexe segons l'estudi de Fernández i Navarro (1982), amb les escales de Weschler en la població espanyola. Inclou les mitjanes i desviacions estàndard (entre parèntesi) per als grups d'homes i dones, i també la significació estadística de les diferències observades (NS, no significativa). Adaptat d'Andrés Pueyo (1995, pàg. 335).

Subtest	Dones	Homes	Significació
Informació	10,38 (2,61)	10,65 (2,84)	NS
Comprensió	10,06 (2,90)	10,42 (3,76)	NS
Aritmètica	9,21 (2,87)	10,63 (3,37)	0,05
Semblances	10,06 (3,45)	9,34 (3,13)	0,05
Vocabulari	11,25 (3,64)	10,04 (3,28)	0,06
Dígits	9,21 (3,01)	9,36 (2,93)	0,05
Claus numèriques	8,33 (2,94)	9,96 (3,22)	NS
Figures	11,01 (2,32)	9,47 (2,11)	0,05
Històries	11,91 (2,36)	11,70 (2,52)	NS
Cubs	10,32 (2,78)	10,48 (2,98)	NS
Trencaclosques	9,50 (3,82)	9,64 (3,90)	NS

Les diferències de sexe en els tests de capacitats cognitives es relacionen amb els continguts dels subtests?

"S'ha de tenir en compte que els ítems són escrits per homes i dones que tenen teories implícites o explícites sobre quins ítems han d'estar representats en una escala d'intel·ligència general. El domini d'ítems potencialment rellevants per a les escales pot no estar representat adequadament pels escriptors dels ítems [...], fins i tot és possible construir intencionalment un test d'intel·ligència que maximitzi les diferències de sexe."

Willerman (1979, pàg. 388)

Quina conclusió podem establir?

En conjunt s'ha acceptat que no hi ha diferències de sexe en intel·ligència general. Tanmateix, encara avui autors com R. Lynn (per exemple, 1996 i 1999), mitjançant l'anàlisi de les dades del WAIS i el WAIS-R, o del *Differential aptitude test* (DAT), estableixen una diferència d'aproximadament 1,7 punts de quocient intel·lectual dels homes enfront del de les dones. Aquestes dades, fèrriment defensades per Lynn, han estat molt discutides; autors com Ankney (1995) les atribueixen específicament a aspectes vinculats amb el raonament matemàtic, perquè el raonament general pot contenir aspectes verbals: el que s'observa en els tests d'intel·ligència són diferències vinculades amb les capacitats matemàtica i espacial. Com diu Willerman (1979), la qüestió de si hi ha diferències en el funcionament cognitiu d'homes i dones no es pot respondre sense una teoria comprensiva del domini del coneixement i les habilitats de resolució dels problemes que plantegen els tests d'intel·ligència. Si els ítems estan mal representats en el test o el domini està mal especificat, aleshores s'observaran amb més o menys probabilitat diferències de sexe.

Els estudis sobre rendiment escolar ens mostren que durant l'etapa escolar les nenes rendeixen millor que els nens: obtenen més bones qualificacions i s'adapten millor a la dinàmica docent. I, en general, mantenen l'avantatge en els estudis superiors, cosa que ens porta a observar una de les paradoxes que desperta més sorpresa socialment: si el rendiment acadèmic femení és, en general, superior al masculí, no passa el mateix amb el rendiment laboral (en relació amb càrrecs, responsabilitats, aspiracions, perspectives, mobilitat, etc.), en què s'inverteix l'avantatge. Per aquesta raó, s'han fet molts estudis que analitzen les característiques infantils i la situació adulta, i es relaciona el rendiment femení amb un seguit de característiques vinculades amb la personalitat, com la motivació de guany (des de la infància l'home desenvoluparia en aquest sentit més motivació que la dona, orientada, a més, a l'èxit social, mentre que la dona es vincularia amb l'èxit interpersonal), atribucions causals (l'home tendria a atribuir l'èxit a la seva capacitat i el fracàs a raons externes a ell, mentre que la dona faria a l'inrevés), etc. Són propostes socioculturals que intenten d'interpretar la paradoxa, especialment si entenem el rendiment escolar com un indicador més de la intel·ligència.

B. Zazzo (1992) *Féminin-Masculin à l'école et ailleurs*. París: PUF.

Les revisions d'estudis sobre capacitats cognitives

Com s'ha fet amb els estudis de personalitat, des de la dècada dels anys vuitanta els estudis d'intel·ligència s'han sotmès a revisions metaanalítiques. Cal tenir en compte que aquestes revisions coincideixen amb un moment en què la comunitat científica manté inalterables les creences tradicionals sobre diferències de gènere en capacitats cognitives: els homes són superiors a les dones en matemàtiques i capacitat espacial; les dones els superen en capacitat verbal i possiblement en memòria. Però els resultats metaanalítics, de la mà de Hyde (1981), proposen una panoràmica basada en la significació pràctica de les diferències que canvia aquestes concepcions. A més, les revisions permeten de posar de manifest que la majoria d'investigacions presentaven problemes metodològics que podien afectar els resultats, com ara l'ús de mostres de subjectes especials (superdotats) o excessivament nombroses i l'administració de tests d'intel·ligència molt selectius (dissenyats per a persones amb una intel·ligència superior a la mitjana). Per a aquesta autora, la variable explicaria entre l'1% i el 5% de la variància de la població, i les diferències menys importants serien les referides a la capacitat verbal (en contra del que atribueix la tradició), mentre que les més elevades i significatives serien les de la capacitat espacial.

■ Capacitat verbal

De les revisions fetes amb la capacitat verbal (Hyde, 1981; Hyde i Linn, 1988) es pot concloure que el valor de la diferència entre sexes és molt petit; només destaca en l'aspecte de producció del llenguatge, en què les dones rendeixen millor que els homes. Malgrat que cronològicament les diferències en aquesta capacitat són les primeres a aparèixer, per raons de maduració (les nenes tenen cert avantatge en aprendre a parlar i tenen menys alteracions del llenguatge que els nens), la significació és mínima.

"Estem preparades per a assegurar que no hi ha diferències de sexe en capacitat verbal, almenys en aquest moment, en la cultura americana, en la manera estàndard amb què s'ha mesurat la capacitat verbal. Creiem que podem arribar a aquesta conclusió amb força confiança, en haver revisat cent seixanta-cinc estudis que representen l'examen d'1.481.899 subjectes [...]. Una diferència de sexe d'una dècima de desviació estàndard no mereix gens d'atenció en teoria, investigació o manuals. Segurament tenim efectes més grans que trobar."

Hyde i Linn (1988, pàg. 62)

■ Capacitat matemàtica

Les revisions d'estudis sobre estudis que analitzen la capacitat matemàtica (Hyde, 1981; Hyde, Fennema i Lamon, 1990), molt rigoroses i exhaustives, indiquen un valor baix, de poca significació social. És més interessant que s'ha trobat que el valor de la dimensió de l'efecte és funció de tres predictors: edat, selectivitat de la mostra i nivell cognitiu del test. I les autèntiques diferències de sexe s'observen en l'àrea de resolució de problemes: fins als catorze anys hi ha una lleugera superioritat femenina, però posteriorment la tendència també és d'una moderada superioritat masculina. Investigacions addicionals suggereixen que les diferències de sexe en aquesta capacitat (per exemple, Gallagher i De Lisi, 1994) es relacionen amb l'aplicació d'estratègies de resolució de problemes. Les dones rendirien millor en els problemes en què s'apliquen estratègies que ja es coneixen, com ara fórmules matemàtiques ja apreses, com en el cas de l'aritmètica, mentre que els homes ho farien en situacions que requereixen coneixements de principis matemàtics bàsics i impliquen qüestions geomètriques. Per tant, les diferències es relacionen amb l'aspecte

matemàtic concret que es mesuri i també amb la prova utilitzada. N'hi ha algunes que s'orienten al guany, es a dir, emfasitzen el coneixement, el com s'ha après, i d'altres mesuren aptituds relacionades amb la rapidesa amb què es pot aprendre alguna cosa.

"Les diferències de sexe en el rendiment en matemàtiques, entre estudiants universitaris i tot [...] són, com a molt, moderades. Així, en explicar la presència inferior de les dones en cursos universitaris de matemàtiques i en feines relacionades amb matemàtiques, hem de tenir en compte altres factors, com ara els sistemes de creences internalitzats sobre matemàtiques, factors externs com la discriminació sexual en educació i ocupació (Kimball, 1989) i el currículum matemàtic preuniversitari."

Hyde i altres (1991, pàg. 150)

■ Capacitat espacial

Si la revisió metaanalítica de Hyde (1981) va indicar que les diferències de sexe en aquesta capacitat són petites, revisions posteriors (per exemple Rosenthal i Rubin, 1982b; Becker i Hedges, 1984) van concloure que són més importants del que va informar Hyde inicialment, i que el problema dels resultats prové d'una mala definició del constructe. És més apropiat parlar de capacitats espacials (per exemple Halpern, 1986b), que comparteixen un component: el de fer servir relacions espacials. Linn i Petersen (1985) van proposar, tenint en compte els processos utilitzats per a resoldre la tasca, tres subcapacitats: percepció espacial, rotació mental i visualització espacial. Segons aquestes subcapacitats s'han classificat els tests i les proves que s'han fet servir per a mesurar la capacitat general, i així s'ha evitat la confusió de conceptes que provocava l'ús indistint dels tests, que confonia els resultats.

Les revisions metaanalítiques posteriors, com la de Linn i Petersen (1985) i Voyer i altres (1995), van concloure que les diferències de sexe autèntiques es relacionen amb la rotació mental (manipulació ràpida d'informació simbòlica, reconeixement de verticalitat/horitzontalitat), en què els homes superen amb una significació elevada les dones.

Resultats de les revisions principals d'estudis amb metaanàlisi sobre diferències de sexe/gènere en cognició. S'indica la dimensió mitjana de l'efecte de la diferència de mitjanes, *d*. Un valor positiu indica més bon rendiment masculí i un de negatiu, rendiment superior femení (De Jayme, 1997).

	Verbal	Matemàtica	Espacial
Hyde (1981)	-,24	,43	,45
Hyde i Linn (1988)	Producció del llenguatge -,33 Capacitat general ,20		
Hyde, Fennema i Lamon (1990)		Càlcul -,14 Resolució de problemes ,08 Formació de conceptes -,03 Capacitat general ,15	
Linn i Petersen (1985)			Rotació mental ,73 Percepció espacial ,44 Visualització espacial,13
Voyer i Bryden (1995)			Rotació mental,56 Percepció espacial,44 Visualització espacial,19

■ Conclusions

Des dels anys setanta fins avui, l'estudi psicològic de les diferències de sexe i gènere ha experimentat una revitalització, que s'ha traduït en una gran activitat investigadora en diferents àmbits. L'impuls necessari el van donar les primeres revisions d'estudis en intel·ligència i personalitat, àrees que han concentrat la major part del treball teòric i experimental. Les antigues creences, fomentades pels inevitables estereotips, van ser substituïdes per les dades aportades per les revisions metaanalítiques: més enllà de la significació estadística, interessa conèixer el valor real de les diferències. En relació amb la intel·ligència, en l'actualitat entenem que homes i dones tenen rendiments significativament diferents en l'àrea de la rotació mental.

D'altra banda, s'observa una disminució progressiva en la magnitud de les diferències de sexe i gènere al llarg d'aquest segle, disminució que apunta a una convergència en les mesures psicomètriques de les capacitats

cognitives estudiades. Aquesta dada ens porta a considerar la importància dels factors socioculturals, com l'educació, l'experiència, etc. en les diferències cognitives. Així, la política actual de la igualtat de sexes en matèria d'educació i oportunitats fa pensar que una de les raons principals que induïa diferències era l'educació. En el nostre país la reforma legislativa que s'ocupa d'oferir educació igualitària a nens i nenes no és tan recent, ni tampoc la incorporació –ni la superació numèrica consegüent – de la dona en els estudis universitaris. Participar del mateix currículum, o similar, compartir activitats i experiències diverses, accedir al mateix tipus de jocs, etc. Tot això ha de contribuir, d'alguna manera, al que es preveu com una reconstrucció cognitiva de les noves generacions, referida a la manera en què es representa la realitat. És un procés encara incipient, una direcció prevista en el canvi psicosocial que afecta la humanitat del segle XXI.

Ara mateix l'estudi de les diferències cognitives entre homes i dones s'orienta als processos cognitius implicats en la resolució de tasques, la rapidesa i precisió de la resposta (en tasques de temps de reacció, temps controlat, etc.) o les estratègies emprades per a resoldre situacions. La investigació es basa en diferents metodologies, en què destaca la cronomètrica o la psicofisiològica, amb tecnologies força patents, com la tomografia axial per computadora. No es tracta tant de diferenciar homes i dones davant de determinades capacitats cognitives o trets de personalitat com de diferenciar-los segons com processen la informació, els processos integrants (atenció, memòria, etc.), les operacions portades a terme i els resultats obtinguts. Les diferències, si n'hi ha, es considera que deuen provenir del mateix funcionament dels sistemes de cognició i motivació de la nostra espècie.